

Домініканська Літургія годин

ДАНІЕЛЬ-АНТОНІН МОРТЬЄ

14 СЕРПНЯ 2019

Як у домініканській літургії, так і в канонічному й монастирському офіції (щоденний цикл богослужінь і молитов – прим. перекладача), Літургія годин має сім окремих частин. Це варто детальніше розтлумачити, адже колись перші години й комплеторії містилися лише в монастирському офіції. Першу годину (*prima hora*) ченці справляли зранку, а комплеторій (*completorium*), відповідно, – увечері. У клерикальній і канонічній офіції ці дві молитовні години входили поступово, ставши їхніми складовими ще напередодні XIII століття.

Цифра сім стосується сказаного у псалмі 118: «*Septies in die laudem dixi tibi*»¹. Сім разів на день співаю тобі славу: вранішня, лауди, перша година, третя година, шоста година, дев'ята година, вечірня й комплеторій. Вранішня й лауди становлять єдиний офіцій, їх служать уночі, перед сходом сонця; першу годину – зі сходом сонця; третю, шосту й дев'яту години – у відповідний сонячний час; вечірню й комплеторій – із настанням вечора, завершуючи ними щоденний цикл Божого прославлення.

Кількох слів не достатньо, аби встановити історичний сенс цієї універсальної літургійної практики.

Домініканський обряд наблизився до загального чину, тому, щоби добре його зрозуміти, необхідно дослідити, яким був широковживаний чин на початку XIII століття. Зрозуміло, що наші отці не вигадали ні денного, ні нічного офіцію, а лише застосували те, що й так існувало в їхній час.

Найскладнішим і найдискусійнішим залишається питання вранішніх годин.

О котрій годині служили вранішній офіцій? Спершу зупинімося на самому значенні слова «години».

Як бачимо з самої назви третьої, шостої й дев'ятої годин, у середньовіччі та значно раніше години відповідали тригодинним проміжкам реального часу, що зіставно з нашим сьогоdnішнім ужитком. Розпочинає день перша година, яка триває від сходу сонця, продовжує третя, себто кінець перших трьох денних годин, – і так далі, аж до вечірньої, що відповідає першій годині ночі. Отже, світлий час доби поділено на чотири літургійні години: першу, третю, шосту й дев'яту.

Те саме стосувалося ночі, адже здавна нічні години називали вігіліями (*vigiliae*) або чуваннями. Перша вігілія починається з першої години ночі чи, частіше, триває з шостої вечора до дев'ятої; друга вігілія простягається з дев'ятої до півночі, до *punctum mediae noctis*; третя вігілія, відповідно, триває від півночі до третьої ночі; а четверта – від третьої до шостої ранку, коли час розпочинати першу годину денного офіцію.

Такий поділ літургійних годин застосовували дуже широко.

Отже, коли ми говоримо, що вранішню, за середньовічними текстами, служать опівночі,

ідеться про те, що вона припадає, загідно з давніми визначеннями, чи на час до півночі, чи на третю ранку. Ті, хто прокидався на вранішні години точно опівночі – *ad punctum mediae noctis* – або о першій чи другій, завжди вставали на годину нічного чування. Добре розуміючи сенс літургійних годин, доволі просто орієнтуватись у давній практиці нічного пробудження.

Звернімося до першого й повсюдно поширеного ордену, а саме до ордену святого Бенедикта. Патріарх західних ченців розсудливо занотував у Статуті: «Потрібно вставати о восьмій годині ночі, так, аби відпочивати трохи понад половину нічного часу й трапезувати одразу після пробудження». Відповідно до Бенедиктового поділу ночі на чотири чування по три години кожне, восьма година в середньому зіставна з другою ночі. У середньовіччі ченці вкладалися спати з настанням ночі й мали на сон десь сім-вісім годин – тобто було визначено час і на сон, і на трапезу. Про цю вкрай практичну деталь розповідає сам святий Бенедикт. З цього зрозуміло, що він забороняв братам знову лягати спати після звершення офіцію та що заборона не була суто формальна.

Бачимо, що святий Бенедикт не мав аніякого наміру *переривати сон* і, задля служіння офіцію, ділити ніч на дві частини. Він лише звершує це служіння рано, у такий спосіб скорочуючи ніч, – от і все. Повернення до ліжка після вранішньої почали толерувати дещо пізніше. Та цей звичай не зник, і святий Бенедикт не надто вже й сварив за таке порушення².

На яких засадах ми робимо висновок про два початкові принципи нічної Літургії годин – безперервного сну протягом семи-восьми годин і заборони повертатися до ліжка після завершення офіцію? Вважати, ніби вставати вночі обов'язково означає переривати сон, це не що інше, як історична помилка. Можна – чи через благочестя, чи з необхідності покаяння – вставати опівночі чи навіть пізніше, залишаючи собі можливість повернутися до ліжка ще на кілька годин, однак хибно в історичній перспективі робити з самої такої можливості традиційний монастичний закон.

Картезіанці – найсуворіший у дотриманні звичаїв орден – лише 1509 року дозволили пом'якшення: повертатися до сну після вранішніх годин. Та, безсумнівно, така практика процвітала в монастирських і священницьких осідках іще з початку XIII століття. Премонстранти, чия орденська конституція була взірцем для домініканської, дозволяли повертатися до сну після вранішньої: «*Post officium nocturnum ad dormitorium revertuntur ut dormiant et quiescant*»³. Тож нічого дивного, що орден проповідників одразу запозичив цей дедалі поширеніший звичай.

О котрій прокидалися наші отці?

Конституції щодо цього нічого не наказували. Сказано лише було, що «за першим сигналом брати встають» – «*Audito primo signo surgant Fratres*» – та не було зафіксовано точної години для нічного пробудження. Коментуючи цей фрагмент, Гумберт Романський вказує, що перший дзвін має лунає не занадто рано й не занадто пізно. Не занадто рано, бо брати можуть прокинутися з відчуттям нестримної втоми, однак не занадто пізно, аби не скандалізувати сусідів: «*Ne surgendo nimis tempestive Fratres graventur notabiliter, vel nimis tarde surgendo vicinos scandalisent*»⁴. За найавторитетнішим і найточнішим коментарем домініканського статуту, уночі є великий проміжок, коли можна встати, а визначити його для монастиря має настоятель. Гумберт укотре доводить, що не було загально фіксованого часу вранішньої – він змінювався від монастиря до монастиря. Існувала лише одна вимога: служити вранішню вночі. В одних монастирях могли вставати чітко опівночі, в інших – о першій, другій чи навіть пізніше. Це залежало від місцевих звичаїв. Коментар магістра Гумберта ставить усе на свої місця й не дозволяє абсурдного трактування, мовляв, уставали тільки опівночі. Гумберт вимагає лиш одного – пунктуальності. Аби це взагалі було можливо, він говорить про потребу в украй рідкісній як на той час речі – в годинникові. Байдуже, чи він гарний: «*Magis detur opera quod sit verax et certum*»⁵; проте треба, щоб він був точний і надійний.

**Храм, де брати зустрічаються сім разів на день, аби
поклонятися, прославляти, благословляти й молитися
Богові, – це точка тяжіння всього монастирського життя.**

Хай би яка вона була, Літургія годин трохи змінювалася відповідно до пори року. Час зіставляли з рухом сонця. Скажімо, від початку Великого посту, коли дні збільшуються, і до Воздвиження Хреста Господнього, 14 вересня, коли вони помітно скорочуються, комплеторій потрібно було служити тоді, коли ще достатньо світла, щоби читати, а вранішні й перші години – тоді, коли сонце вже достатньо встало. Узимку ж комплеторій служили трішки пізніше, адже швидко спадала ніч, а перші години – трішки раніше, адже сонце сходило повільно⁶.

Комплеторії регулювали час відходу до сну. Коли ночі довшали, а тривалість дня зменшувалася, брати вкладалися рано, тож від 14 вересня до Великого посту доволі довго спали до вранішньої. За словами Гумберта, навіть враховуючи час на індивідуальну молитву, після комплеторію та дзвону, що сигналізував повернення до dormitorію, до келій, о сьомій

вечора чи й раніше всі вже спали – або принаймні могли спати. Тобто ченці, встаючи на опівнічну вігілію о першій або другій ночі, мали змогу проспати сім або вісім годин. Тож ті, хто більше не хотів спати, доволі легко розпочинали роботу, але була й можливість повернутися до ліжка. Улітку – чи, точніше, від початку Великого посту до Воздвиження Хреста Господнього – комплаторії збігалися з завершенням дня, відведених на сон годин меншало, проте від Великодня ченці, ніби для зрівноваження, після дев'ятої літургійної години мали час на післяобідній відпочинок (*sieste*). Це витоки офіційного літнього пообіднього відпочинку, під час якого брати мусили зберігати глибоку тишу. Це така собі можливість додатково поспати, яку ченці отримували, бо недостатньо відпочивали вночі.

Дослідивши історію справи, можна зануритися з братами в повноту Божественної Літургії годин.

У час, який визначив настоятель, ризничий гучно, але коротко дзвонить у дзвони, аби скликати братів на вранішню Літургію годин. Ченці відразу встають і, вдягаючись, читають Богородичний чин – не щодня, а за рангом свята. Браття перебувають у дортуарі, в окремих келіях, відділених одна від одної не дуже високими простінками, тож легко можуть бачити один одного й поперемінно квапливо читати офіцій. Такою була початкова практика, що, як свідчить Гумберт Романський, сягає святого Домініка. Однак від 1270 року, задля пристойності, було введено вимогу, аби брати спочатку вдягалися, а вже потім, стоячи навпроти своїх келій, читали вранішні молитви до Богородиці. Щойно молитви завершено, усі спускаються на хори, де співають вранішні й лауди великого офіцію.

Як денний, так і нічний офіцій виконують за нотами ордену, хоча дещо прискорено. Людина XIII століття сприймала Вселенську Церкву, наповнену постійними каноніками штибу домініканців, невіддільно від урочистого офіцію на славу Божу. Гумберт Романський вказував на особливе місце співу в літургійних книгах як усього тижня, так і недільної Меси. Цей спів сягає корінням автентичного григоріанського хоралу. Тим, хто прагне глибше дослідити це питання, варто звернутися до глибокого дослідження цієї царини в «*Analecta ordinis Fratrum Praed.*» Венсана Ляпорта⁷.

Генеральні капітули дуже ретельно ставилися до питання співу. У Римській провінції тих новіціїв, які співали недбало чи невміло, виключали зі священницьких орденів. Коли в монастирі бракувало майстра зі співу, запрошували сторонню особу. Якщо нині під час домініканської літургії замість співу чути неоднорідну суміш звуків, то це результат новітніх офіцій, складених уже після магістра Гумберта. Той спів, що вийшов з-під його руки, як можна побачити у Прототипі домініканської літургії, істинно григоріанський, а тому й римський.

Коли вранішні години й лауди завершуються, особливо в довгі зимові ночі, хор накриває хвиля зосередженості. Це час для проповіді або сповіді. Опісля можна повернутися до ліжка.

Час першої та другої годин – як і вранішніх і комплеторіїв – залежить від пори року, однак невідмінно йдеться про дуже ранню годину. Ризничий дзвонить двічі, спершу гучно, удруге – легше. Між цими двома дзвонами й Літургією годин має бути достатньо часу, аби брати встигли приготуватися та, якщо є потреба, прочитати Богородичний чин. Ці години ченці читають групами в клуатрі. Виняток – комплеторії, які брати виголошують хором, після офіцію й одразу перед співом «*Salve regina*».

Монастирська Меса – третя й шоста години – поєднується з ранковим навчанням. Окрім днів посту, пополудні читають дев'яту годину, трохи згодом – вечірню, яку вважають вечірнім офіцієм, а коли надходить ніч – комплеторій, який завершує щоденний цикл Божого прославлення.

Ця літургійна практика братів-домініканців, які й удень, і вночі збираються в церкві коло нашого Господа, робить їхнє монастирське життя сутнісно євхаристійним. Храм, де брати зустрічаються сім разів на день, аби поклонитися, прославляти, благословляти й молитися Богові, – це точка тяжіння всього монастирського життя.

Наш Господь – істинний Господар цього дому. Усе з Ним пов'язане, усе з Нього походить і все до Нього повертається. Його власна келія – це храм, а храм – це спільна келія, домівка Батька нашої родини. Саме там літургійний день розпочинається вранішнім служінням, а завершується нічним комплеторієм. І між цими двома полюсами монастирського життя брати багато разів на день приходять до церкви, до ніг Господа, Який там перебуває, – джерела будь-якої науки, служіння, внутрішнього життя. Життя домініканців великою мірою минає у храмі. Вони ніколи не залишають Господа одного, а формують навколо нього спільноту. Євхаристія перебуває між ними, освячуючи їх. Саме про неї вони якнайбільше та якнайніжніше опікуються: їхні взаємини з нею глибоко інтимні й безконечні. Святий Домінік через нескінченний культ Святої Євхаристії подарував своїм синам найбільш євангельське життя з можливих.

З французької переклала Галина Помилуйко.

R. P. Daniel-Antonin Mortier O.P. (1921). La liturgie dominicaine, tome I, Idées historiques – Commentaires généraux, (pp. 40-48). Lille-Paris-Bruges, Société Saint-Augustin, Desclée de Brouwer.

ДАНИЕЛЬ-АНТОНИН МОРТЬЄ

14 СЕРПНЯ 2019

Warning: count(): Parameter must be an array or an object that implements Countable in **/home/kairosbo/verbum.com.ua/www/wp-includes/post-template.php** on line **284**

Примітки

1. «Сім раз на день я тебе хвалю» (Пс 118, 164).
2. Див. Mège, Comment, sur la Règle de S. Benoît, p. 349 et ss. Paris, 1687.
3. Jacques de Vitry, Histor, occid. c. XXII. De Canonicis Praemonstrat. ord. Apud Bollandistas, Acta SS. I Junii.
4. Humberti op. II. p. 69. Ed. Berthier.
5. Ibid.
6. Humberti, op. II, p. 157. Ed. Berthier.
7. Anal. ord. Frat. Praed. Vol. XIII, secund. seriæ tertiae, fasc. iv, v, vi, p. 212–234, 272–306.